

ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ МАЛОГО БІЗНЕСУ В СУЧАСНИХ ЕКОНОМІЧНИХ УМОВАХ

Проаналізовано сучасний стан і проблеми малого бізнесу в Україні, окреслено перспективи його подальшого розвитку та напрями удосконалення державної політики щодо підприємництва.

Проанализировано современное состояние и проблемы малого бизнеса в Украине, очерчены перспективы его дальнейшего развития и направления усовершенствования государственной политики относительно предпринимательства.

The current state and problems of small business in Ukraine, outlined the prospects for its further development and improvement of areas of public policy with respect to entrepreneurship.

Ключові слова: малий бізнес, підприємництво, ринок, проблеми, тенденції, перспективи, розвиток, державна політика.

В Україні відбуваються глибокі економічні перетворення, зумовлені як загальними процесами глобалізації, так і наслідками світової економічної кризи. Через значний вплив сукупності дестабілізуючих чинників сучасна вітчизняна економічна дійсність характеризується гострими кризами різних галузей, що безпосередньо впливає на розвиток малого бізнесу. У зв'язку з порушенням та розбалансованістю економічної рівноваги на межі фінансової кризи функціонує значна кількість підприємств та приватних підприємців, що має негативні наслідки не лише для їхніх власників, але й для партнерів, кредиторів і держави загалом.

Мета статті полягає у вирішенні важливого науково-практичного завдання – дослідження основних тенденцій та окреслення подальших перспектив розвитку малого та середнього бізнесу в Україні.

Проблемам розвитку малого та середнього бізнесу приділяють увагу вітчизняні та зарубіжні вчені, такі як: Я.В.Онищук [1], Н.В.Гончарова [2], М.В.Романов [3], Ю.Г.Белоус [4], В.Блюменфельд [5], А.В.Рунова, [6], О.Шестоперов [7], С. Г.Дрига [8] та інші. Але розвиток сучасних політичних та соціально-економічних відносин виявив необхідність постійного дослідження даної проблеми та розробки відповідних рекомендацій для бізнесу.

Як правило, найбільш загальними критеріальними показниками, на основі яких суб'єкти ринкової економіки відносяться до суб'єктів малого підприємництва, є чисельність персоналу, розмір статутного капіталу, величина активів, обсяг обороту й ін. Закон України «Про державну підтримку малого підприємництва» також гарантує державну підтримку малого бізнесу. [9]

На практиці можемо констатувати, що сьогодні це найбільш вразлива група підприємств, зважаючи на обмежені фінансові ресурси, відсутність дієвої державної підтримки, наслідки фінансово-економічної кризи. Звернувши увагу

ПІДПРИЄМНИЦТВО

на останні макроекономічні показники, можемо зазначити, що за останні три роки, протягом яких МВФ виділяв Україні стабілізаційні кредити, сукупний держборг збільшився майже в три рази – з \$ 17,5 до \$ 52,2 млрд. [10]

Відзначимо, що МВФ ставить тільки параметри макроекономічних показників і загальні напрями реформ, а конкретні рішення доводиться розробляти і приймати українській владі, також і з нашою допомогою.

Якщо в попередньому році на вимогу кредитора дефіцит держбюджету України не повинен був перевищувати 5,5% ВВП, то на 2011-й завдання ускладнилося – розмір дефіциту необхідно утримати на рівні не більше 3% ВВП. Уряд змушений жорстко економити. У країні поетапно підвищуються ціни на газ, електроенергію, послуги ЖКГ для населення, прийнято новий Податковий кодекс. Всі ці процеси прямо впливають і на розвиток вітчизняного підприємництва. [11]

Одним із критеріїв, за яким можна зробити висновок про значення малого бізнесу в економіці України, є обсяг реалізованої продукції (робіт, послуг) малими підприємствами у співвідношенні до загального обсягу виручки всіх суб'єктів господарювання (табл. 1). [12]

Таблиця 1

Обсяг реалізованої продукції (робіт, послуг) суб'єктами господарювання та малими підприємствами

Роки	Обсяг реалізованої продукції (робіт, послуг) суб'єктами господарювання (млн. грн.)	Обсяг реалізованої продукції (робіт, послуг) малими підприємствами (млн.грн)	Обсяг реалізованої продукції (робіт, послуг) суб'єктами господарювання (%)	Обсяг реалізованої продукції (робіт, послуг) малими підприємствами (%)
2007	2571498,1	436247,8	100	16,95
2008	3223998,3	492378,7	100	15,26
2009	2941754,3	456667,8	100	15,51

Як ілюструють показники, наведені в таблиці, малий бізнес займає станом на 2009 рік близько 15,5% в загальному обсязі реалізованої продукції (робіт, послуг), але відносно 2007 року він зменшився на 1,5%, що було спричинено не лише фінансово-економічною кризою, але і відсутністю сбалансованої державної політики щодо підтримки малого бізнесу.

Наступним важливим показником, який характеризує економічний вимір стійкого розвитку малого бізнесу, є індекс економічної свободи за 2008-2009 рр. (табл. 2). Даний показник щорічно публікується The Heritage Foundation. [13] Загальний індекс економічної свободи у 2009 році погіршився на 2,2 бали порівняно з 2008 роком. Дані зміни були спричинені наступними чинниками:

- ✓ погіршенням свободи бізнесу через законодавче навантаження;
- ✓ значна залежність економіки від дій уряду;
- ✓ криза фінансової системи (зниження кредитування малого та середнього

ПІДПРИЄМНИЦТВО

бізнесу);

✓ корупція (понад 55% українців (2009 рік) вважають, що хабарництво в державних структурах – явище звичне);

✓ на ринку праці в Україні в 2009 році спостерігався «хаос» — 70-80% скорочення службовців банківських структур, незадовільна політика влади у сфері соціального захисту населення та працевлаштування.

Таблиця 2

Індекс економічної свободи України за 2008-2009 рр.

ПОКАЗНИКИ	2008 рік	2009 рік
Індекс економічної свободи:	51,0	48,8
Свобода бізнесу	44,4	40,5
Свобода торгівлі	82,2	84,0
Фіскальна свобода	79,0	77,0
Залежність економіки від уряду	43,0	39,0
Монетарна свобода	69,9	68,1
Інвестиційна свобода	30,0	30,0
Фінансова свобода	50,0	40,0
Права на приватну власність	30,0	30,0
Свобода від корупції	28,0	27,0
Свобода ринку праці	53,1	52,4

Слід зазначити, що всі країни за індексом економічної свободи поділяються на наступні групи: вільні — з показником 80-100; в основному вільні — з показником 70-79,9; помірно вільні — з показником 60-69,9; в основному невільні — з показником 50-59,9; деспотичні — з показником 0-49,9. [14]

Таким чином, Україна за індексом економічної свободи входить до групи «в основному невільні» у 2008 році та «деспотичні» у 2009 році. Дана ситуація є досить критичною та передбачає термінові заходи з боку держави для її покращення.

Отже, малий та середній бізнес в Україні відчуває не лише наслідки системної фінансово-економічної кризи, яка спостерігається у всій українській та глобальній економіці, а також зменшення економічної свободи. Очевидно, що одним з наслідків даних процесів є значні структурні трансформації підприємств.

Щоб запобігти негативним процесам, які можуть відбутися у ході цих трансформаційних перетворень й спричинити погіршення життєвого рівня населення, необхідно визначити оптимальні стратегії їх розвитку за цих умов.

Наведемо декілька загальних тенденцій розвитку підприємництва в Україні, на жаль, в основному негативних, розвиток яких посилюється під впливом економічної кризи та стагнаційних процесів.

Невід'ємною складовою сучасного підприємництва є малий бізнес, на який покладаються функції прискорення структурної перебудови економіки, підвищення організаційної ефективності використання національних ресурсів.

За умови виваженої державної політики вітчизняний малий та середній бізнес здатні створити тисячі нових робочих місць і сприяти становленню України як економічно розвиненої держави.

Але аналіз практики діяльності суб'єктів малого бізнесу свідчить про те, що багато малих підприємств не мають можливості продовжувати свою діяльність через обмеженість фінансових ресурсів, сировини та матеріалів, виробничих площ та устаткування, практичних навичок. Через невеликі обсяги господарської діяльності деякі малі підприємства не можуть залучати кваліфікованих фахівців, наймати здібних працівників з високою оплатою їх праці. Вони мають проблеми виробничого характеру, а також проблеми збуту продукції, труднощі в пошуку інвесторів і отриманні кредитів, формуванні клієнтури.

Негативно впливають на розвиток малого бізнесу фактори, які є наслідком економічної кризи, зокрема: загальний спад виробництва, зростання цін, низький рівень платоспроможності населення, надмірний контроль за діяльністю суб'єктів підприємництва з боку державних органів виконавчої влади, корупція.

Також існує досить багато загальних проблем та перешкод для ефективної роботи малого бізнесу в Україні, наведемо деякі з них:

- ✓ Організаційно-правові труднощі започаткування бізнесу, особливо на стадії переходу від реєстрації до початку діяльності.

- ✓ Неадекватність і необґрунтованість вимог до функціонування об'єктів торгівлі, встановлених ветеринарними, санітарними, протипожежними та будівельними нормами і правилами.

- ✓ Відсутність доступу громадян та підприємців до вичерпної інформації про умови та процедури отримання дозволів, погоджень, висновків, інших документів дозвільного характеру.

- ✓ Недоступність кредитних ресурсів як для започаткування, так і для ведення бізнесу чи його відновлення.

- ✓ Переважно декларативний характер державної підтримки підприємства, неоднозначність та суперечливість чинної нормативно-правової бази.

- ✓ Територіальні диспропорції, тобто концентрація малих підприємств довкола промислових центрів і майже відсутність їх у віддалених районах і селах.

- ✓ Несприятлива та непрозора податкова політика, непомірний тягар оподаткування, що призводить до значної тінізації в малому бізнесі.

- ✓ Доволі громіздка система бухгалтерського обліку та звітності.

- ✓ Обмежені можливості для захисту від протиправних посягань.

За сучасної ситуації розвиток малого бізнесу в Україні повинен стати вирішальним чинником для вдосконалення економічних механізмів, цей

ПІДПРИЄМНИЦТВО

напряму потребує ефективної державної підтримки, яка повинна бути спрямована на створення позитивного економічного та правового клімату.

Але несправедливий характер формування відносин власності в транзитивній економіці України, провідником яких одноосібно є великі підприємства, об'єктивно сформував необхідні та достатні умови входження останніх у центральні гілки влади, що привело до необмеженої монополізації економіки не тільки на ринках природних монополій, але й, що особливо уражає економіку, на традиційно конкурентних ринках.

Державна економічна політика сучасної України підпорядкована інтересам великого підприємництва. При цьому унеможлиблюється формування системи національного підприємництва.

Отже, на наш погляд, основними напрямками подальшого розвитку малого бізнесу в Україні в найближчій перспективі повинні стати:

- ✓ формування належної законодавчої бази, сприятливої для розвитку середнього та малого бізнесу;

- ✓ удосконалення фінансово-кредитної підтримки;

- ✓ забезпечення матеріально-технічних та інноваційних умов для розвитку середніх і малих підприємств;

- ✓ інформаційне та кадрове забезпечення бізнесу;

- ✓ стимулювання зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів підприємництва.

Також досить важливим аспектом є формування відповідної законодавчої бази розвитку підприємництва, що передбачає встановлення правових гарантій для забезпечення свободи та захисту приватної власності, знищення правових суперечностей та скасування положень, що стримують розвиток приватної ініціативи, створення більш сприятливих податкового, інвестиційного, цінового режимів для суб'єктів середнього та малого підприємництва, впорядкування механізму державного регулювання та контролю підприємницької діяльності, подолання тіньового підприємництва.

Зробивши аналіз сучасного стану підприємництва та підприємств торгівлі зокрема, можемо зазначити.

Наслідки економічної кризи та тиск, який не зменшився з боку різноманітних контролюючих органів на окремо взятого підприємця, який не в змозі одноосібно протистояти ані так званій „допомозі” держави, ані зростаючій владі корпоративних мереж, призводить до зменшення, а в деяких випадках – навіть зникнення невеликих магазинів. Їх утримання стає збитковим для окремого підприємця та призводить до значного зниження рівня торговельного обслуговування населення, що є досить негативним фактором та відображається на економіці всієї країни, оскільки це недоотримання податкових платежів як в місцевий, так і національний бюджет.

Загалом у торгівлі ми спостерігаємо загальну стратегію виживання. У її

межах припинила існування значна кількість бізнес-одиниць (від товарних напрямків у посередницьких підприємствах до місцевих представництв виробників й супермаркетів мереж). Помітно здешевшали базові активи (магазини, склади, обладнання, транспорт). Сприяла цьому і низка банкрутств тих торговельних підприємств, частка позикових коштів у структурі пасивів яких виявилась найбільшою.

Водночас можемо стверджувати, що за будь-якого розвитку економіки саме торгівля залишатиметься одним з небагатьох інвестиційно привабливих напрямів. Тому можна очікувати виходу на ринок нових гравців. Передовсім це будуть іноземні оператори, бізнес-процеси яких є оптимізованими, які мають значні власні фінансові ресурси та вміють працювати в умовах незначного росту. Дану тенденцію ми вже спостерігаємо на прикладі великого литовського холдингу BT Invest, що вийшов на український ринок саме в період кризи. Мережа супермаркетів та торгових центрів NOVUS розвивається на базі придбаних регіональних мереж та власного будівництва. На сьогодні компанія NOVUS керує 11 магазинами та торговими центрами в Києві, Севастополі, Рівному, Тернополі. [15]

Отже, усі суб'єкти ринку змушені не просто підвищити ресурсо-віддачу та оптимізувати бізнес-процеси, а суттєво реорганізуватись, оскільки їх середовище функціонування змінилось просто полярно: від швидкозростаючого ринку, який забезпечував надвисокі доходи, до загальної стагнації. За таких умов постійне зростання за рахунок відкриття нових бізнес-одиниць для того, щоб „застопити місце” на ринку, є абсолютно неможливим. Як наслідок, існує суттєва зміна структури ринку. У цих умовах одним з першочергових завдань є створення відповідних умов для оптимізації діяльності та підвищення конкурентоспроможності малих підприємств та підприємців також і шляхом створення підприємницьких мереж. [16]

Підсумовуючи все вищенаведене, можна зазначити, що в Україні на сьогодні існує багато проблем, котрі перешкоджають розвитку вітчизняного підприємництва. Їх вирішення забезпечить підвищення ефективності підприємницької діяльності, буде сприяти розширенню підприємницького сектора, зменшенню тіньового сектора. Основну роль у цих перетвореннях повинна відіграти як держава та підприємці, так і відповідні громадські організації.

На нашу думку, економічний діалог між підприємцями та державою повинен ґрунтуватися на трьох базових принципах, які мали б бути відкрито декларовані та документально закріплені всіма його сторонами:

1. Бізнес має бути законослухняним та соціально відповідальним.
2. Соціальний діалог має враховувати необхідність створення сприятливих умов для функціонування бізнесу.

3. Держава має бути гарантом стабільних та прозорих умов, в яких працює та отримує прибуток бізнес.

Обґрунтування виваженої державної політики щодо малого бізнесу стане предметом подальших досліджень авторів.

Список використаних джерел:

1. Онищук Я. В., «Фінансове забезпечення діяльності малого бізнесу. // Фінанси України. №7 – 2003 р. – С.51-59.
2. Гончарова Н. В., «Напрямки розвитку інтеграційних процесів у сфері фінансової підтримки малого підприємництва.» //Фінанси України. №7 – 2003 р. – С. 75-83.
3. Романов М. В., «Фінансова підтримка підприємництва.» //Фінанси України. № 9 – 2003 р. – С. 32-35.
4. Белоус, Ю. Г., « Развитие малых предприятий в Украине.» // Экономика Украины. № 2 – 2007 р. – С. 35-40.
5. Блюменфельд В., «Большие проблемы малого бизнеса.» // Экономика и жизнь. 7 - 2007. - С. 57-68.
6. Рунова, А. В., «Поддержка и развитие системы малого бизнеса за рубежом.» // Москва, 2008 р. – 365 стр.
7. Шестоперов О., «Современные тенденции развития малого предпринимательства в России.» //Вопросы экономики. № 4 – 2002 р. – С.66
8. Дрига С.Г., «Мале підприємництво в Україні та країнах європейського союзу: зростання гетерогенності» //Ефективна економіка, [електронний ресурс]. – Режим доступу <http://www.economy.nauka.com.ua/index.php?operation=1&iid=104>
9. Закон України «Про державну підтримку малого підприємництва» //Офіційний сайт Верховної Ради України, режим доступу <http://zakon.rada.gov.ua/>
10. Офіційний сайт мвф - <http://www.imf.org/external>
11. Офіційний сайт кабінету міністрів України - <http://www.kmu.gov.ua>
12. Офіційний сайт державної служби статистики України <http://www.ukrstat.gov.ua/>
13. Explore the Data, Ukraine // The Heritage Foundation [електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.heritage.org/index/explore?view=by-region-country-year>.
14. Д. О. Грицишен, О.В.Музика, «Модель стійкого розвитку України аналіз сучасного стану» //Економіка організація і управління. №1(9) – 2011 р. – С. 97 – 103.
15. Офіційний сайт <http://www.novus.com.ua>
16. Сиваненко Г.П. „ Організаційно-економічний механізм формування каналів розподілу продовольчих товарів на засадах створення підприємницьких мереж” // Підприємництво, господарство і право. № 6. – 2009 р. – С.164 - 168.